

Kiss Álmos Péter:

A HIBRID HADVISELÉS TERMÉSZETRAJZA

ÖSSZEFOGLALÓ: A NATO katonai ereje bármilyen hagyományos konfliktusban nagy valószínűséggel győzne, ezért a jelenlegi világrendet megváltoztatni akaró államok és nem állami szereplők céljaik megvalósítása során az erő alkalmazását igyekeznek a háborús ingerküszöb alatt tartani. A támadó egy szorosan integrált műveleti terv mentén a megtámadott állam politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, információs és infrastrukturális alrendszereinek kritikus gyengeségeit veszi célba. A nyílt és a fedett katonai és nem katonai eljárásoknak csak a támadó erőforrásai, valamint a tervezők és a végrehajtók találékony-sága szabnak határt. Az aktuális helyzethez igazított és szinkronizált eljárásokat erővel történő fenyegetés kíséri. A műveleteket megelőzi, majd azokkal párhuzamosan fut, végül azokat követi egy propaganda-hadjárat, melynek célpontjai a megtámadott állam és a nemzetközi közösség döntéshozói és közvéleménye, valamint a saját társadalom. A NATO fogalomtárában ez a „hibrid hadviselés”. A katonai erő és a nem katonai eszközök integrált alkalmazása nem új jelenség. Új jelenség viszont, hogy a technológiai fejlődés és globális összekötöttség lehetővé teszi a nemzeti hatalmi eszközök szinkronizálását és a különböző támadások szoros integrálását.

KULCSSZAVAK: hibrid hadviselés, Dél-kínai-tenger, reflexív kontroll, nemzeti hatalom eszközei, társadalmi alrendszerek

BEVEZETŐ

A „hibrid hadviselés” kifejezést W. J. Nemeth amerikai tengerészgyalogos őrnagy mestertézise vezette be a hadtudományba.¹ Valójában a katonai erő és a nem katonai eszközök integrált alkalmazása nem új dolog: a propaganda, a gazdasági eszközök, a félrevezetés, a szabotázs, a bomlasztás mindig is a hadviselés részei voltak.² A maiakhoz nagyon hasonló hibrid műveleteket figyelhetünk meg például Pakisztán Dzsammu és Kasmír annektálására irányuló kísérletében az első indiai–pakisztáni háború során (1947–1948).³ Új jelenség viszont, hogy a technológiai fejlődés és a globális összekötöttség lehetővé teszik a gyors helyzetelemzést, a közel valós idejű helyzetfelismerést, az azonnali kommunikációt, az eszközök közvetlen irányítását, az azonosított kritikus gyengeségek nagyon pontos támadását, a műveletek feszes szinkronizálását, valamint a hatékony és széles körű stratégiai kommunikációt – amelynek

¹ William J. Nemeth: Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare. Naval Postgraduate School, Monterey, 2002. <https://core.ac.uk/download/pdf/36699567.pdf> (Letöltés időpontja: 2018. 12. 15.)

² NATO's response to hybrid threats. 17. 07. 2018. https://www.NATO.int/cps/en/NATOhq/topics_156338.htm (Letöltés időpontja: 2018. 12. 15.); Simicskó István: A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai. Hadtudomány, 2017/3–4. szám, 3–16.

³ Williamson Murray – Peter R. Mansoor (eds.): Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present. Cambridge University Press, Cambridge, 2012.; Kiss Álmos Péter: Az első india–pakisztáni háború, 1947–48. Hadtudomány, 2010, elektronikus szám. http://mhht.eu/hadtudomany/2010/2010_elektronikus/2010_e_16.pdf (Letöltés időpontja: 2018. 12. 15.)

fontos eleme az aktív szerep tagadása. A ma alkalmazott döntéshozatali és válságreakálási rendszerek nagy része nem képes lépést tartani a váratlan eseményekkel, és nem képes hatékonyan válaszolni azokra.⁴

A hibrid hadviselésnek nincs általánosan elfogadott meghatározása. A NATO walesi csúcstalálkozójának zárónyilatkozata (2014. szeptember) szerint a hibrid fenyegetés széles körű nyílt és fedett katonai, félkatonai és nem katonai eszközök és eljárások alkalmazása egy szorosan integrált műveleti terv mentén.⁵ Egy évvel később a NATO Parlamenti Közgyűlés Védelmi és Biztonsági Bizottsága a hibrid hadviselés lényegét abban látta, hogy a támadó aszimmetrikus eljárások alkalmazásával, nem katonai eszközökkel (pl. politikai, információs és gazdasági megfélemlítéssel, illetve manipulációval) felderíti és kihasználja a gyengeségeket. Az eljárásokat az aktuális helyzethez igazítja, majd hagyományos és nem hagyományos katonai erővel történő fenyegetéssel kíséri.⁶

Az Európai Unió meghatározása kissé részletesebb: kényszerítő és felforgató tevékenységek, valamint hagyományos és nem hagyományos módszerek (például katonai, diplomáciai, gazdasági, technológiai) egyvelege, amelyeket állami vagy nem állami szereplők összehangolt módon használhatnak fel bizonyos célok elérése érdekében úgy, hogy eközben a hivatalosan deklarált hadviselés szintje alatt maradnak. A hangsúly általában a célállam sebezhető pontjainak kihasználásán, valamint egy olyan, nem egyértelmű helyzet megteremtésén van, aminek célja a döntéshozatali folyamatok hátráltatása. A hibrid fenyegetések eszközei lehetnek erőteljes félretájékoztatási kampányok is, amelyek során a szociális médiát használják fel a politikai narratíva befolyásolása vagy közvetítő szereplők radikalizálása, toborzása és irányítása céljából.⁷

A fenti meghatározások (és valamennyi hasonló kísérlet) önkorlátozóak, mert egy kialakulóban lévő hadviselési forma jellemzőinek rövid, de pontos, taxatív megfogalmazására törekcsenek. A hibrid hadviselés a műveleti környezethez kaméleonként alkalmazkodó, jellemző vonásaiban mindig újat mutató jelenség, rendkívül komplex kihívás. Tekinthejtük egy új stratégiai modellnek,⁸ amelyet fontosabb tanulmányozni, elemezni, leírni és megérteni, semmint pontos meghatározására törekedni.⁹

A hibrid hadviseléshez szorosan kapcsolódik a „szürke zóna” koncepciója: a béke (fehér) és a nyílt háború (fekete) állapot közötti társadalmi-politikai tér, az a műveleti környezet, amelyben az államok távolról sem békés, de mégis a hagyományos háború ingerküszöbe alatti eszközökkel és eljárásokkal igyekeznek érvényesíteni érdekeiket. A hibrid konfliktusok nagyrészt e szürke zónában zajlanak, mert a hadviselőknek nem áll érdekében a nyílt

⁴ Vezető ukrán politikusok beszámolói szerint a Krím megszállása megkezdésekor úgy érezték, hogy sakkot játszanak egy ellenféllel, aki már tíz lépéssel előttük jár, és minden lépésükre tíz lépéssel válaszol. Jon White: Hybrid-threat Techniques and Activities. Counter-Hybrid Seminar előadás. Budapest, 2018. október 2–4.; Porkoláb Imre: Hibrid hadviselés: új hadviselési forma, vagy régi ismerős? *Hadtudomány*, 2015/3–4. szám.

⁵ Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Wales, 05. 09. 2014. https://www.NATO.int/cps/ic/NATOHQ/official_texts_112964.htm (Letöltés időpontja: 2018. 12. 15.)

⁶ Julio Miranda Calha: Hybrid Warfare: NATO's New Strategic Challenge? Jelentés a NATO Parlamenti Közgyűlés Védelmi és Biztonsági Bizottságának. 2015. 10. 15.

⁷ Közös közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak: a hibrid fenyegetésekkel szembeni fellépés közös kerete – európai uniós válasz. Európai Bizottság, Brüsszel, 2016. 04. 06. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018&from=EN> (Letöltés időpontja: 2018. 12. 15.)

⁸ Simicskó: i. m.

⁹ Nathan Freier: Hybrid Threats and Challenges: Describe... Don't Define. *Small Wars Journal*, 2009. <http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/343-freier.pdf> (Letöltés időpontja: 2018. 12. 15.)

háborúig történő eszkaláció. De akár azért, mert a számításokba hiba csúszik, akár azért, mert valamelyik hadviselő érdekei azt kívánják, az eszkaláció lehetősége fennáll.¹⁰ Ez esetben a nem egyértelmű helyzet már kevésbé nem egyértelmű, az aktív szerep tagadása sem könnyű feladat. Oroszország valószínűleg nem akarta a korlátozott háború szintjéig elvinni a kelet-ukrajnai műveleteket, de amikor a körülmények azt szükségessé tették, habozás nélkül átlépte a háborús küszöböt.

CÉLOK

A hidegháború vége és a Szovjetunió felbomlása óta nemcsak a NATO, de önmagukban a szövetség egyes nagyobb tagállamai is (Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Egyesült Királyság) olyan katonai erővel rendelkeznek, amellyel a szövetségen kívüli államok, más szövetségek és nem állami szereplők nem tudják felvenni a versenyt. Ez nem tartja vissza az újra megerősödő Oroszországot, a feltörekvő Kínát, Iránt és az erős nem állami hadviselőket (elsősorban a nemzetközi dzsihád híveit) attól, hogy megkíséreljék előnyükre megváltoztatni a jelenleg működő világrendet.

Politikai és stratégiai céljaik megvalósítása során a közvetlen, fegyveres konfrontáció helyett a politikai, gazdasági és információs eszközök alkalmazására helyezik a hangsúlyt, mert egy hagyományos erővel és eszközökkel vívott konfliktusban nagy valószínűséggel alulmaradnának. Az erő alkalmazását igyekeznek a háborús ingerküszöb alatt (a „szürke zónában”) tartani, és így háborús jellegű eredményeket elérni nyílt háború kockázata nélkül. A politikai és a katonai vezetés megzavarására, megbénítására törekuszenek, és olyan helyzetet teremtenek, amelyet a megtámadott állam kénytelen, a nemzetközi közösség pedig hajlandó elfogadni.

Hibrid hadviselési eljárásokat választhat egy állam (vagy egy államszövetség) akkor is, ha rendelkezik elegendő erővel, hogy gyors és döntő katonai győzelmet érjen el egy nyílt háború során, de nem akarja vállalni az agresszor szerepét, mert az nem nyerné el a választók támogatottságát, vagy kiváltaná a nemzetközi közösség súlyos szankcióit. Oroszország 2014-ben nagy valószínűséggel rövid idő alatt le tudta volna győzni Ukrajnát egy nyílt háborúban, de azzal határozottabb nemzetközi választ – súlyos kereskedelmi szankciókat, legrosszabb esetben fegyveres konfrontációt a NATO-val – kockáztatott volna.

A hibrid műveletek során elért „háborús jellegű eredmények” ritkán olyan látványosak és gyorsak, mint a Krím Oroszországhoz csatolása 2014–2015 során. Sokkal inkább részeredményekből állnak, amelyek egy hosszabb folyamat részei. A célok eléréséhez alkalmazott eszközök és eljárások köre lényegesen szélesebb, mint egy hagyományos konfliktusban. Annyira lefedik mind a támadó, mind a megtámadott társadalom teljes mélységét, hogy *elmosódik a különbség katona és civil, háború és békeállapot között.*

¹⁰ John Chambers: Countering Gray-Zone Hybrid Threats: An Analysis of Russia's 'New Generation Warfare' and Implications for the US Army. Modern War Institute, West Point, 2016.

ESZKÖZÖK

Az államok és az erős nem állami szereplők *a nemzeti hatalom eszközeinek* alkalmazásával érvényesítik érdekeiket. Ezek az állam azon erőforrásai és képességei, amelyekkel kedvező irányban tudja befolyásolni a nemzetközi környezetet, más szereplők döntéseit és tevékenységét, valamint olyan körülményeket tud teremteni és fenntartani, amelyek az alapvető nemzeti érdekeket szolgálják. A fogalmat Edward H. Carr brit történész és diplomata vezette be.

A nemzeti hatalom eszközei

Carr szerint a nemzetközi életben a politikai hatalom három összetevője a katonai erő, a gazdasági hatalom és a vélemények befolyásolása.¹¹ Carr elméletének közzététele óta a fogalom további elemekkel bővült – egyes szerzők már hét (gazdasági, politikai/diplomáciai, katonai, lélektani, információs, pénzügyi és rendészeti/jogi) kategóriába sorolják a nemzeti hatalom eszközeit. Egy közelmúltban közzétett javaslat szerint a kiberképességet is önálló hatalmi eszköznek kellene tekinteni.¹²

A NATO doktrinális rendszere kissé skizofrén: a legmagasabb szintű kiadvány, az *AJP-01 Allied Joint Doctrine* a ma leggyakrabban alkalmazott formulát (diplomáciai, információs, katonai és gazdasági eszközök) használja.¹³ A *Comprehensive Operations Planning Directive* (COPD) tervezési útmutatóban viszont katonai, politikai, gazdasági és civil eszközök szerepelnek.¹⁴ Jelen tanulmány az *AJP-01* meghatározását követi: a nemzeti hatalom összetevői a politikai, az információs, a katonai és a gazdasági eszközök.

A hibrid hadviselő is a nemzeti hatalom eszközeit alkalmazza, és ezekkel akar háborús jellegű célokat (pl. területszerzést) elérni a háború kockázata nélkül. Az alkalmazott hatalmi eszközök skálája szélesebb, mint egy hagyományos eljárásokkal vívott konfliktus során. Lehet (és talán indokolt is) vitatkozni azon, hogy egyes konkrét esetekben az állam melyik hatalmi eszközhöz nyúl valamely tevékenysége során. Ha egyes esetekben talán nehezen is, de valamennyi állami tevékenység (az aktív titkosszolgálati műveletek, a kibertámadások, a felkelő csoportok támogatása is) beilleszthető e felosztásba.

¹¹ Edward H. Carr: *The Twenty Years' Crisis 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*. The MacMillan Press, London, 1939, 102–169.

¹² Carl Priecheufried: *Untying our Hands: Reconsidering Cyber as a Separate Instrument of National Power*. Joint Forces Staff College, Norfolk, 2017.

¹³ AJP-01 *Allied Joint Doctrine*. NATO Standardization Office, 2017. 1-3, 1-4. A hatalmi eszközök angol nevéből alkotott betűszó a DIME (Diplomatic, Informational, Military, Economic), ami hasznos memóriasegítség egy amerikainak (a dime a tízcentes pénzérme), de másoknak nem sokat jelent.

¹⁴ *Comprehensive Operations Planning Directive*. SHAPE, 2013, 1-9.

A gazdasági hatalmi eszköz – egy példa¹⁵

A stratégiai célok szolgálatába állított gazdasági hatalmi eszköz kitűnő példája a Srí Lanka-i Hambantota kikötőváros esete.

A Srí Lanka-i kormány nagy infrastruktúra-beruházásokkal akarta az országot kimosztani a 25 évig tartó polgárháború utáni káoszból. Az egyik nagy projekt a hambantotai halászkikötő jelentős kereskedelmi kikötővé fejlesztése volt. A megvalósíthatósági tanulmányok azt vetítették előre, hogy egy újabb kereskedelmi kikötő veszteséges lesz, de a kormány kitartott a projekt mellett: munkalehetőséget és gazdasági fejlődést ígért az ország egyik legszegényebb régiójában (amely nem egészen véletlenül az akkori elnök, Mahina Radzsapaksza választókerülete volt). A potenciális hitelezők közül csak a kínai (állami) Export-Import Bank látott fantáziát a tervben, és 1,5 milliárd dollár hitelt nyújtott. A munkát a kínai China Harbor Engineering Company (szintén egy állami vállalat) végezte.

A projekt kezdetektől fogva óriási korrupcióforrás volt, és amikor a kikötő 2010-ben működni kezdett, beigazolódtek a szakemberek jóslatai: gazdasági hajtóerő helyett a gazdasági fejlődés fékje lett – egy feneketlen verem, amely csak nyelte a pénzt. Srí Lanka nehezen tudta törleszteni a hitelt, ezért átütemezést kért, amit csak szigorú feltételek mellett kapott meg. Végül 2017. decemberben a kormány hozzájárult, hogy a China Merchants Port Holdings (szintén egy kínai állami vállalat) 85%-os tulajdonjogot szerezzen a kikötőben, és 99 évre megkapja az üzemeltetési jogot is. Ezzel Srí Lanka megszabadult ugyan kínai adósságainak egy részétől, de elvesztette az ellenőrzést a kikötő fölött.

Az Indiai-óceán államai (elsősorban India) kezdettől aggódva figyelték a fejleményeket: ha Hambantota mint kereskedelmi kikötő nem is bizonyul sikeresnek, ideális haditengerészeti támaszpont, ahonnan ellenőrizni lehet az Indiai-óceán hajóforgalmát. Srí Lanka ezeket az aggodalmakat azzal próbálta csillapítani, hogy Hambantotába telepítette a haditengerészet déli parancsnokságát, és kijelentette, hogy bárki is üzemelteti a kikötőt, az továbbra is Srí Lanka-i szuverén terület, melynek biztonságáért a Srí Lanka-i haditengerészet felel, létesítményeit más nemzetek hadihajói nem használhatják, és kizárólag kereskedelmi forgalmat fog lebonyolítani.

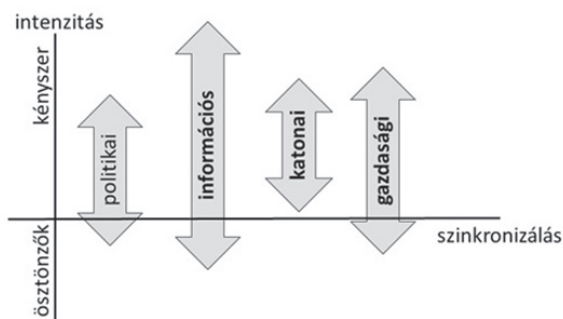
Egy ideig ez bizonyára így is lesz, de 99 év hosszú idő. Kína számos hasonló projektet finanszíroz Ázsiában, a Csendes-óceánon, Afrikában és Európában (különösen a Balkánon). A részletek változhatnak, de a sablon ugyanaz: beruházásra éhes kormányoknak adósságcsapdát állít, amelyben a családok kétes gazdasági hasznú infrastruktúra-projektekből származó gazdasági fejlődés délibábja. Amikor a beruházásból várt eredmények elmaradnak és az adósságcsapdát nehézségekben ütközik, Kína az akadozó részletfizetésekre hivatkozva a tartozás fejében tulajdonjogot követel, amit idővel átvált stratégiai előnnyé.

¹⁵ Iain Marlow: China's \$1 Billion White Elephant. Bloomberg, 17. 04. 2018. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-04-17/china-s-1-billion-white-elephant-the-port-ships-don-t-use>; Abhijit Singh: China's Strategic Ambitions Seen in the Hambantota Port in Sri Lanka. The Hindustan Times, 26. 07. 2018. <https://www.hindustantimes.com/analysis/china-s-strategic-ambitions-seen-in-the-hambantota-port-in-sri-lanka/story-PErf7dzG8IZINVGuF37gxK.html>; Sri Lanka to Receive Naval Frigate from China. DefenseWorld.net, 24. 07. 2018. 07. http://www.defenseworld.net/news/23033/Sri_Lanka_to_Receive_Naval_Frigate_from_China#W-UxstLbK7w; Inside China's US\$1 Billion Port in Sri Lanka where Ships don't Want to Stop. The Straits Times, 18. 04. <https://www.straitstimes.com/asia/south-asia/inside-chinas-us1-billion-port-in-sri-lanka-where-ships-dont-want-to-stop>; Maria Abi-Habib: How China Got Sri Lanka to Cough Up a Port. The New York Times, 25. 06. <https://www.nytimes.com/2018/06/25/world/asia/china-sri-lanka-port.html> (Letöltések időpontja: 2018. 12. 15.)

Srí Lankában Kína már megszerezte a hambantotai kikötő többségi tulajdonát, és ellenőrzi üzemeltetését is. A Srí Lanka-i kormány ígéretei ellenére várható, hogy Hambantota előbb vagy utóbb a kínai haditengerészet egyik támaszpontja lesz. Ezt a célt hatékonyan szolgálja a Srí Lanka-i fegyveres erőknek nyújtott kínai segítség is: Srí Lanka-i tisztek rendszeresen vesznek részt kínai tanfolyamokon, és a közelmúltban Kína egy fregattot ajándékozott a Srí Lanka-i haditengerészetnek. Várhatóan a közeljövőben Kína kisebb logisztikai szolgáltatásokat kér hadihajói számára, és a kikötő ügyétől „teljesen függetlenül” felajánlja segítségét a haditengerészet korszerűsítéséhez – amihez saját specialistáit kell a helyszínen vezényelnie (akiknek biztonságáról is gondoskodnia kell). A kínai tengerészek ideiglenes jelenléte fokozatosan állandóvá válik. Lassan létrejön egy közösen üzemeltetett felderítő- és megfigyelőállomás, aminek hamarosan lesz egy „csak kínaiaknak” része is. Végül a kikötő kettős használatú, kereskedelmi és haditengerészeti létesítménnyé válik, ahol a kínai haditengerészet egységei üzemanyagot, lőszert és más készleteket vételezhetnek, legénységüket pihentethetik és hajóikat javíthatják.

Az eszközök szinkronizálása

A hibrid hadviselő az egyes hatalmi eszközök alkalmazásának intenzitását növeli vagy csökkenti a függőleges tengely mentén, ugyanakkor szinkronizálja is azokat a vízszintes tengely mentén (1. ábra). A megtámadott állam és a nemzetközi közösség reakcióitól függően a hibrid hadviselő válthat a hatalmi eszközök között, eszkalálhatja vagy visszafoghatja az egyes eszközök alkalmazását, és az egyiket kompenzáló, ösztönző módon alkalmazhatja, miközben egy másik továbbra is kényszerítő jellegű marad. A szinkronizálás következtében a támadások (különösen a kezdeti szakaszban) jó eséllyel a felderítési és a reakcióküszöb alatt maradnak. *A hatalmi eszközök e több dimenzióban és több szinten történő szinkronizálása a hibrid hadviselés sikerének egyik kulcsa.*¹⁶

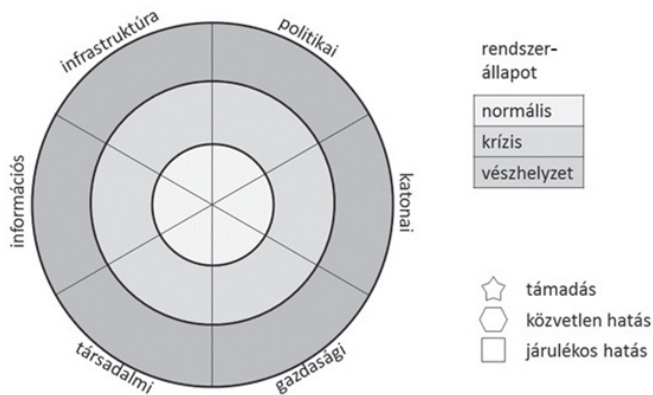
1. ábra Hibrid hadviselés – eszkaláció és szinkronizálás

A szinkronizálás erősokszorozó tényező: a hatások kumulatív kényszerítő ereje ugyanakkora – vagy még nagyobb –, mint amit az egyes eszközök függőleges tengely menti, koordinálatlan eszkalációja okozna. Az eszközök szorosan kapcsolódnak egymáshoz és erősítik egymás hatásait – a végeredmény lényegesen nagyobb lesz, mint az elemek összege. Egy

¹⁶ Patrick J. Cullen – Erik Reichborn-Kjennerud: MCDC Countering Hybrid Warfare Project: Understanding Hybrid Warfare. Norfolk: Allied Command Transformation, 01. 2017.

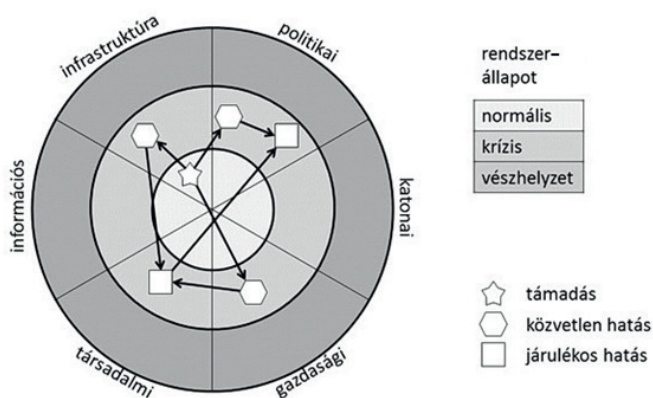

hibrid támadás a szinkronizálásból nyeri romboló erejét: a különböző hatalmi eszközök így állnak össze egy koherens stratégiává. Akadályozzák a kormányt, hogy saját határain belül kontrollt gyakoroljon vagy szolgáltatásokat nyújtson, ezzel rontják legitimációját. A szinkronizált hibrid kihívást – nagyon leegyszerűsítve – a 2–4. ábrák szemléltetik.¹⁷

2. ábra A műveleti környezet

A műveleti környezetet (a megtámadott állapot) egy kör jelképezi, melynek szegmensei a műveleti környezet politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, információs és infrastruktúra alrendszerei. A kör középső része a normális, nyugalmi állapot: működik a közigazgatás, az üzleti szféra profitot termel, a vonatok a menetrend szerint járnak, a közbiztonság megfelelő. A köztes gyűrű a válsághelyzet: súlyos probléma egy vagy több alrendszerben, amit azonban egy felelős kormány és egy kompetens állami bürokrácia kezelni tud, és helyre tudja állítani a nyugalmi állapotot. A külső gyűrű a vészhelyzetet jelzi: olyan probléma egy vagy több alrendszerben, amit a kormány, a bürokrácia és a törvényhozás nem képesek kezelni. A nyugalmi állapotot csak úgy tudják helyreállítani, ha engednek a támadó akaratának.

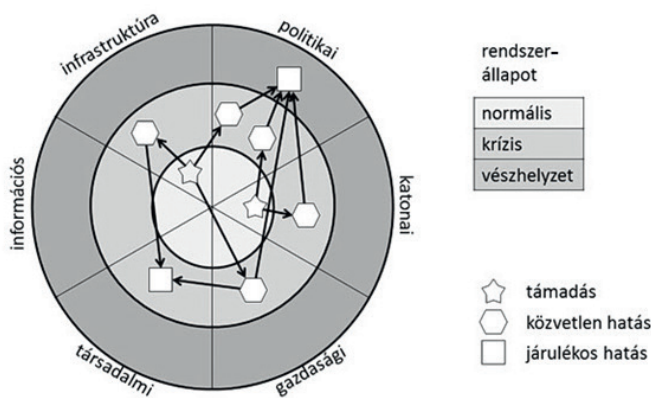
3. ábra Egyszerű hibrid támadás

¹⁷ Az ábrákat a szerző rajzolta Cullen–Reichborn-Kjennerud: i. m. alapján.

A megtámadott állam kölcsönt vesz fel a jövőbeni hibrid támadótól egy kereskedelmi kikötő építésére. Ha nem tudja időben törleszteni a kölcsön aktuális részletét, a hibrid hadviselő a kikötő átadását követelheti, hogy annak bevételeiből fedezhesse a törlesztőrészeket. Ez a kritikus infrastruktúra ellen végrehajtott támadás a gazdasági hatalmi eszközzel.

Ha a kormány enged a követelésnek, az krízishelyzetet okoz az infrastruktúra- és a gazdasági alrendszerben (mert a nemzetgazdaság egyik fontos eleme rosszabbul fog működni, ha azt idegen érdekek mentén üzemeltetik), valamint a politikai alrendszerben (mert a kormány láthatóan enged idegen érdekeknek). Ezek lineáris hatások. A két alrendszerben egyszerre jelentkező krízisek kumulatív járulékos hatása, hogy krízis alakul ki a társadalmi alrendszerben, ami viszont további járulékos hatásként ráerősít a politikai alrendszerben jelentkező krízisre is. Ezek nemlineáris hatások.

Ezt a helyzetet egy felelős kormány és egy kompetens bürokrácia valószínűleg kezelni tudja.

4. ábra Szinkronizált támadások

Jelentősen ront a helyzeten, ha a hibrid hadviselő az infrastruktúra elleni támadással egy időben a katonai alrendszer ellen is támadást hajt végre az információs hatalmi eszközzel: elindít egy szóbeszédet, hogy a fegyveres erők puccsot terveznek a kormány ellen, és ezzel párhuzamosan erre mutató, meghamisított bizonyítékokat juttat el a kormányhoz. E támadás közvetlen hatása, hogy a politikai elit elveszti bizalmát a fegyveres erőkben (politikai krízis), és kölcsönös gyanakvást és bizonytalanságot kelt a fegyveres erőkben (katonai krízis). Ezek lineáris hatások.

A párhuzamos krízisek kumulatív, nemlineáris járulékos hatása egy politikai vészhelyzet. A megtámadott állam más alrendszereiben végrehajtott további szinkronizált műveletek további kríziseket eredményeznek, megbéníthatják a politikai és a katonai vezetést, továbbá olyan helyzetet teremtenek, amelyet a megtámadott állam kénytelen, a nemzetközi közösség pedig hajlandó elfogadni.

A nemzeti hatalmi eszközök szinkronizált alkalmazása – egy példa¹⁸

Kína tengerpartjától 800–1000 km távolságban (tengerésszemmel nézve szinte karnyújtásnyira) szigetek és zátonyok láncolata húzódik: a Japán-szigetek, Tajvan, az északi Fülöp-szigetek és Borneó, valamint több száz kisebb sziget és szigetcsoport zárja el a Kelet-kínai-tengert és a Dél-kínai-tengert. A szigetekről ellenőrizni (és egy a mainál kevésbé békés időszakban akadályozni) lehet Kína tengeri kereskedelmi forgalmát. E bezártságot Kína úgy enyhíti, hogy szuverenitását deklarálja a kisebb, lakatlan szigetek (Spratly- és Paracel-szigetek, Scarborough-zátony) fölött, birtokba veszi azokat, és előretolt támaszpontokat létesít rajtuk. Így fokozatosan kiterjeszti ellenőrzését a Dél-kínai-tenger területének közel 90%-ára. A szigeteknek nemcsak a biztonság szempontjából van jelentősége: nagyrészt lakhatatlanok ugyan, de a körülöttük kijelölhető kizárólagos gazdasági övezetekben (Exclusive Economic Zone – a partoktól 200 mérföldig, közel 400 km-ig terjedő terület) a halászat, a gáz- és olajmezők kitermelése és a mélytengeri bányászat gazdasági értéke sem elhanyagolható.

Részben a nemzeti szuverenitás mint alapelv, részben a gazdasági szempontok miatt a szigetek hovatarozása évtizedek óta egymást átfedő (kínai, vietnámi, tajvani, malajziai, brunei, Fülöp-szigeteki) területi követelések tárgya. Az érdekelt államok nem hajlandók lemondani követelésükről, és nem nézik teljesen tétlenül az egyre agresszívebb kínai terjeszkedést (amelyet mindeddig nemzetközi jogi fórumok sem ismertek el). A projekt megvalósítása során azonban Kína valamennyi nemzeti hatalmi eszközét felvonultatja, és gazdasági, katonai, politikai erejével szemben szomszédjai jelenleg nem tudnak sokat tenni.

Kína terjeszkedését egy alaposan kidolgozott, következetes narratíva legitimálja. A narratíva szerint a szigetek már kétezer évvel ezelőtt is Kínához tartoztak, amire megdönthetetlen bizonyítékok léteznek; Kína soha nem mondott le szuverén jogairól; más államok hajói csak engedéllyel mozoghatnak Kína felségvizein, és csak engedélyezett tevékenységet folytathatnak; más államok területi követelései érvénytelenek; Kína mindig kész kétoldalú tárgyalások során megkeresni a békés megoldás lehetőségeit, de elzárkózik a viták nemzetközi fórumon történő rendezésétől. Kínának jó oka van ragaszkodni a kétoldalú tárgyalásokhoz: azokban a ritka esetekben, amikor egy ügy nemzetközi fórum elé kerül, eddig mindig vesztett.

Területi követeléseinek Kína árnyaltan és fokozatosan alkalmazott erővel ad hangsúlyt. A szuverenitás érvényre juttatása valamilyen provokációval kezdődik: megjelenik egy-két kínai halászhajó, és követelik más hajók távozását, mert azok – úgymond – Kína felségvizein hajóznak, és tevékenységük a kínai hatóságok engedélye nélkül törvénybe ütköző. Ha a halászhajók fenyegető magatartása (pl. ütközést kockáztató manőver) nem elég meggyőző, az eskaláció következő lépése több tucat (akár több mint 100) halászhajó megjelenése és alacsony intenzitású fizikai erőszak (vízagyú, szándékos ütközés, felszerelés rongálása). Ha az érintett állam hatóságai ebből sem értenek (pl. meg akarják védeni halászaikat), akkor

¹⁸ Huong Le Thu: China's dual strategy of coercion and inducement towards ASEAN. *The Pacific Review*, 2018, 1–17.; Peter Mattis: China's 'Three Warfares' in Perspective. *War on the rocks*, 03. 01. 2018. <https://warontherocks.com/2018/01/chinas-three-warfares-perspective/>; Abhay K. Singh: Expanding the Turbulent Maritime Periphery: Gray Zone Conflicts with Chinese Characteristics. In: Vikrant Deshpande (ed.): *Hybrid Warfare: The Changing Character of Conflict*. Pentagon Press, New Delhi, 2018.; Peter Harrell et al.: *China's Use of Coercive Economic Measures*. Center for a New American Security, Washington D.C., 2018.; Michael Green et al.: *Countering Coercion in Maritime Asia: The Theory and Practice of Gray Zone Deterrence*. CSIS, Washington D.C., 2017.; Chinese Investment in Cambodia. *The Diplomat* (cikksorozat 2014–2017). <https://thediplomat.com/tag/chinese-investment-in-cambodia/> (Letöltések időpontja: 2018. 12. 15.)

rendelkezésre állnak a halászlati felügyelet és a parti őrség könnyű és közepes fegyverzettel felszerelt hajói, végső esetben pedig a haditengerészet.

A provokációt és az erőalkalmazást kísérő narratíva szerint az idegen hajók illegálisan tartózkodtak Kína felségvizein, ezzel megsértették szuverenitását; a konfrontációt és az ütközéseket is ők kezdeményezték; de Kína mindig készen áll a problémákat békés úton, kétoldalú tárgyalások során rendezni. A provokációval egy időben kínai diplomaták tiltakoznak az érintett állam kormányánál a szuverenitás megsértése, a kínai hajók épsége és kínai állampolgárok élete veszélyeztetése miatt.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsában vétőjogával élve Kína meg tudja akadályozni, hogy a Dél-kínai-tenger ügye a Tanács elé kerüljön. Szövetségei útján ugyanezt többnyire el tudja érni a mérvadó regionális politikai fórumon, az ASEAN (Association of Southeast Asian Nations – Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége) ülésein, melynek – Kína kivételével – a Dél-kínai-tenger államai mind tagjai. Hol Kambodzsa, hol Laosz, hol Thaiföld (egyikük sem érintett a területi vitákban) akadályozzák meg, hogy az ASEAN napirendre tűzzön egy Kína számára kellemetlen kérdést. Az érintett állam így egyedül marad Kína gazdasági, politikai és katonai erejével szemben.

Gazdasági erejét Kína integrálja a projektbe, és hol ösztönző- és jutalmazó-, hol kényszerítő- és büntetőeszközként alkalmazza. Kambodzsa 2016-ban megakadályozta, hogy az ASEAN Kínát elítélő határozatokat fogadjon el, ezt követően jelentős kínai befektetések, hitel és segély áramlott az országba. A nemkívánatos magatartás viszont gyakran gazdasági szankciókat von maga után. Ezek többnyire nem nyíltan bejelentett kormányintézkedések, hanem „adminisztratív nehézségek”, de hatásuk attól még nem kisebb. A banánimport a Fülöp-szigetéről (2012–2016), a gyümölcsimport Vietnámból (2014) hirtelen akadozni kezdett, amikor ezek az államok nemzetközi támogatást kerestek egy súlyosabb konfrontáció során. Ugyanakkor más fontos gazdasági kapcsolatokban – befektetésekben, infrastruktúra-projektekben – nem volt fennakadás. A Fülöp-szigetek új elnöke értette a jelzést: beiktatása (2016) óta sok kérdésben engedett a kínai követeléseknek, és a két ország kapcsolata jelentősen javult.

Ezekkel az eszközökkel Kína közel hárommillió négyzetkilométerrel növelte felségvizeit. Ez olyan mértékű gyarapodás, ami általában csak egy sikeres háború után várható.

Bizonytalanság, kétértelműség, tagadás¹⁹

A hibrid hadviselő a nemzeti hatalmi eszközök szélesebb skáláját alkalmazza, mint amit a szokásos nemzetvédelmi kockázatelemző eljárások figyelembe vesznek, és váratlan módon irányítja azokat a megtámadott állam kritikus gyengeségei ellen. Hatalmi eszközeinek elemzése alapján nem lehet előre látni, hogy azokat hogyan és milyen szorosan fogja szinkronizálni, és milyen hatásokat fog elérni. A várható fenyegetés felméréséhez tehát nem elegendő információ a hibrid hadviselő funkcionális képességeinek ismerete.

A hibrid támadó szántszándékkal bizonytalan, kétértelmű helyzetet teremt mind a megtámadott társadalom, mind a nemzetközi közösség számára, ami megnehezíti a helyzet helyes elemzését, a határozott választ és a nemzetközi szankciókat. Műveleteit (különösen kezdetben) a megtámadott állam és a nemzetközi közösség felderítési és reakcióküszöb alatt tartja. Így a tevékenységek jelentős része félreérthető, kétértelmű vagy rejtve marad. Nem világos a kényszerítő/támadó- és ösztönzőeszközök párhuzamos alkalmazásának célja;

¹⁹ Cullen–Reichborn-Kjennerud: i. m.

ismeretlenek maradnak a kiberműveletek végrehajtói, és rejtve marad a más államok kritikus infrastruktúrájába eszközölt befektetések mögötti szándék is. E bizonytalanságot erősíti az információs hatalmi eszköz: a hibrid hadviselő minden rendelkezésére álló fórumon a sértett félnek állítja önmagát, és határozottan, hangosan és sértődötten tagadja, hogy bármennyire is kezdeményező szerepe lenne az eseményekben.

Milícia a hibrid műveletekben – egy példa²⁰

A kínai tengeri szuverenitás kiterjesztésének elsődleges eszköze kb. 2010 óta nem a reguláris fegyveres erők, hanem a félkatonai tengeri milícia. A világon egyedülálló szervezet: más államok is fenntartanak haditengerészeti tartalékállományt és kiegészítő erőket, de ezek általában nem a nemzeti politika megvalósításának úttörői. A provokációk, amelyek bevezetik és fenntartják Kína tengeri terjeszkedését, valójában nem az egyszerű kínai halászok hazafias lelkesedéséből végrehajtott spontán akciói, hanem a tengeri milícia megtervezett és koordinált műveletei.

Állományát értelemszerűen a tengerparti lakosságból, elsősorban halászból toborozzák. Létszámáról csak becslések állnak rendelkezésre, de mivel 14 millió kínai él halászból, és a halászflootta közel 200 ezer, nyílt tengeri szolgálatra is alkalmas hajóból áll, a tengeri milícia milliós nagyságrendű lehet. Mint a kínai milícia erői általában, a tengeri milícia is több mint fegyveres szolgálatra mozgósítható, időnként némi kiképzésben részt vevő polgárok szervezete. A társadalom és a fegyveres erők integrációjának, a nemzeti kohézió fenntartásának eszköze, valamint a nemzeti akarat megtestesítője is. A kiképzés nagyrészt védelmi jellegű (légvédelem, rakétavédelem, aknaszedés, tengeri álcázás), de egyes alakulatokat harciasabb feladatokra (felderítés, szabotázs) is felkészítenek.

A milícia konkrét műveleti feladatai:

- fegyveres erők tengeri támogatása (csapatok, harcanyagok, üzemanyag szállítása, sebesültszállítás, hajók javítása és karbantartása);
- tengeri mentés;
- tengeri felderítő-őrjáratok;
- a tengeri rendészeti és bűnüldöző szervek támogatása;
- szuverenitás fenntartása („jogok védelme” műveletek).

A tengeri milícia a hibrid műveletek tökéletes eszköze, mert igazolja a kínai védelmi doktrína egyik elemét: a háború szintje alatti konfrontációs műveletek a politikai célok elérésének hatékony eszközei lehetnek. A kínai állam szerepe annak ellenére könnyen letagadható, hogy a műveleteket a Népi Felszabadító Hadsereg irányítja: a hajók valóban halászhajók és nagyrészt valóban kereskedelmi célú halászatot folytatnak, de rövid idő alatt mozgósíthatóak, és a körülményekhez kaméleon módjára tudnak alkalmazkodni.

²⁰ Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2018. Department of Defense, Washington D.C., 2018.; A. K. Singh: i. m.; Conor M. Kennedy – Andrew S. Erickson: Riding a New Wave of Professionalization and Militarization: Sansha City's Maritime Militia. Center for International Maritime Security. 01. 09. 2016. <http://cimsec.org/riding-new-wave-professionalization-militarization-sansha-citys-maritime-militia/27689>; Andrew Erickson: Hainan's Maritime Militia: China Builds a Standing Vanguard, Pt. 1. Center for International Maritime Security. 25. 03. 2017. <http://cimsec.org/hainans-maritime-militia-china-builds-standing-vanguard-pt-1/31556>; James Kraska – Michael Monti: The Law of Naval Warfare and China's Maritime Militia. The Sasakawa Peace Foundation. 08. 02. 2018. <https://www.spf.org/islandstudies/readings/b00013r.html> (Letöltések időpontja: 2018. 12. 15.)

Más államok halászaival szemben Kína igazságos, de ellentmondást nem tűrő hatalmát képviselik. Acélból épített hajóik nagyobbak és korszerűbbek, mint a környező államok halászhajói, legénységük létszáma is nagyobb, és sokan a fegyveres erők veteránjai. Fegyverhasználat nélkül is érvényre tudják juttatni Kína érdekeit, mert ha a vietnámi vagy Fülöp-szigeteki halászok ellenállást tanúsítanak, egyszerűen nekimennek a fából épített hajójuknak, és súlyos károkat okoznak – akár el is süllyeszti azokat.

Amikor nagy hajókkal vagy más államok hadihajóival kerülnek szembe, egészen más szerepet játszanak. Immár nem egy feltörekvő hatalom ambícióinak félhivatalos képviselői, akik akár erővel is érvényesítik az állam érdekeit. Egyszerű, törvénytisztelő halászok, akik nem tudják tétlenül nézni, hogy hazájuk területi vizeire más népek hajói engedély nélkül betolakodnak. Nem tudják ugyan erővel kiűzni az idegeneket, de akár saját testi épségük kockáztatásával is próbálják akadályozni tevékenységüket. A tengeri közlekedés szabályainak megfelelő, de ütközést kockáztató manőverekkel akadályozzák a hajó útját, irányváltásra kényszerítik, és próbálják megromlítani anélkül, hogy maguk kárt szenvednének. Ilyen esetekben a parti őrség vagy a haditengerészet egységei is a közelben tartózkodnak. Jelenlétük alig burkolt fenyegetés azoknak, akik megpróbálnának erővel válaszolni a provokációra. Mindaddig a fenyegetés beváltására nem volt szükség.

A tengerészeti milícia területfoglalásra és -megtartásra történő alkalmazása komoly fejfájást okoz a nemzetközi jogra valamennyire is odafigyelő nemzetek haditengerészete számára, mert nem egyértelmű helyzetet teremt. A tengeri hadviselés nemzetközi szabályai hasonlóak a szárazföldi szabályokhoz: a halászok és a halászhajók védett státuszt élveznek mindaddig, amíg nem folytatnak katonai tevékenységet. A tengeri milícia viszont kétféleképpen: akik egyik nap békés és törvénytisztelő halászok, azok egy másik napon erő alkalmazásával juttatják érvényre Kína nemzeti politikáját. Politikai szempontból akkor is kockázatos erővel fellépni velük szemben, ha a „halászok” magatartása ezt egyébként indokolná. Ha egy kapitány megunja a haladását folyamatosan akadályozó kis hajók kerülgetését, és valamelyiket legázolja, biztosan egy koncentrált és fáradhatatlan kínai diplomáciai és propaganda-hadjárat központjába kerül – különösen, ha személyi sérülés vagy haláleset is történik.

E módszerekkel Kína fokozatosan tágítja műveleti szabadságát és kiterjeszti tengeri határait. Ugyanakkor egyre valószínűbb, hogy a konfrontációk előbb vagy utóbb fegyveres összecsapásokhoz vezetnek: a két leginkább érintett állam – Vietnám és a Fülöp-szigetek – is kezdik militarizálni és hadihajókkal támogatni halászflottájukat.

CÉLPONTOK

A NATO tervezési doktrínája szerint a mai konfliktusok legjellemzőbb tulajdonsága, hogy a történelmi, politikai, katonai, társadalmi, kulturális és gazdasági összefüggéseik komplex rendszert alkotnak. Ezért az optimális stratégiai megközelítés meghatározásához szükséges stratégiai tervezés mélyreható elemzéssel kezdődik. Számba kell venni a műveleti környezet alrendszerét, a szereplők motivációját, erős és gyenge oldalait, kapcsolataikat, egymáshoz fűződő viszonyukat.

Társadalmi alrendszer

A doktrína jelenleg a műveleti környezetet (ami lehet egy szuverén állam, az államnál kisebb területi egység vagy egy kormány nélküli tér) hat alrendszerre osztja:²¹

- *Politikai alrendszer.* Polgári személyek, csoportok, szervezetek és intézmények, melyek egy meghatározott földrajzi körzetben politikai és befolyásoló eszközök alkalmazásán keresztül irányító, vezető vagy uralkodó szerepet játszanak.
- *Katonai alrendszer.* A nemzeti vagy szervezeti biztonság céljából toborzott, szervezett és kiképzett fegyveres erők. A fegyveres erőket támogató infrastruktúra. Az állam belbiztonsági erői és azok jellemzői.
- *Gazdasági alrendszer.* Erőforrások és természeti kincsek. Termékek és szolgáltatások előállítás, elosztása és fogyasztása. A javak és a jövedelmek elosztása és az elosztásban mutatkozó különbségek.
- *Társadalmi alrendszer.* Egymásra utalt, egymással kapcsolatban álló társadalmi intézmények hálózatai, melyek lehetőséget nyújtanak az egyéni kibontakozáshoz, a részvételhez a közügyekben. Vallás, a társadalom struktúrája, jogi és igazságszolgáltatási rendszer, etnikai összetétel, rendészet és igazságszolgáltatás stb.
- *Információs alrendszer.* Intézmények és szervezetek, amelyek információt gyűjtenek, tárolnak, feldolgoznak, megosztanak, bemutatnak. Tömegtájékoztató és kommunikációs médiumok.
- *Infrastruktúra-alrendszer.* A társadalom és a közösségek működéséhez szükséges alapvető létesítmények, szolgáltatások és eszközök. Energiaellátás, logisztikai, kommunikációs és szállító infrastruktúrák. Iskolák, egészségügyi ellátás, víz- és energiaellátás, szennyvízelvezetés stb.

Nem ismerjük elég mélyrehatóan az orosz vagy a dzsihádisták stratégiai tervezési doktrínáit (ha az utóbbi egyáltalán létezik) ahhoz, hogy megtaláljuk bennük a fentiekhez hasonló elveket. Ennek ellenére a NATO-doktrína felosztása megfelelő modellként szolgál mind a hibrid hadviselés megértése, mind a támadások azonosítása, mind a védekezés szempontjából. Függetlenül attól, hogy a hibrid hadviselő doktrínájában milyen címszó alatt szerepel például az ellenfél villamoshálózatát romboló szabotázsakció, egy NATO-tagállam számára ez az infrastruktúra alrendszer elleni támadás a nemzeti hatalom katonai eszközével.

Kritikus gyengeségek

Minden államban – a legstabilabb, legerősebb, legjobban kormányzott, korrupciótól mentes államokban is – léteznek gyengeségek a társadalom alrendszereiben. Egy tökéletesen fair társadalmi rendet fenntartó államban is léteznek társadalmi törésvonalak, elégedetlenség, gazdasági egyenlőtlenség, kirekesztettség. És léteznek gyengeségek az infrastruktúrában, a gazdasági életben, a közigazgatásban. E gyengeségek nagy része nem befolyásolja a társadalom mindennapi életét, de egy kisebb részük – a kritikus gyengeségek – akár egy kis megrázkódtatás eredményeként is krízishelyzetet hozhat létre az alrendszerben. *A hibrid hadviselő a műveleti környezet alrendszereinek elemzésével azonosítja a kritikus gyengesége-*

²¹ COPD. 1-9. A NATO-doktrínában az összetevők rövidítése PMESII (Political, Military, Economic, Social, Infrastructure, Information). A műveleti környezet e felosztása eredetileg az aszimmetrikus hadviselés körülményeire optimalizált, és a műveleti tervezést szolgáló elemzőeszköz volt. A 2000-es évek elején dolgozták ki az Amerikai Egyesült Államokban.

ket, és támadja azokat a nemzeti hatalom eszközeivel. Minél stabilabb egy társadalom, minél nagyobb az ellenálló képessége a váratlan csapásokkal szemben, annál kevésbé valószínű, hogy bármely gyengeségét ki tudná használni egy hibrid támadó.

Az Amerikai Egyesült Államokban a szabad fegyvertartás kérdése mélységesen megosztja a társadalmat – ez a politikai alrendszer egyik kritikus gyengesége. Kelet-Európa államainak energiagazdálkodása nagymértékben függ az orosz gáz- és olajszállítmányoktól – ez részben a gazdasági, részben az infrastruktúra alrendszer kritikus gyengesége. Egy beilleszkedni nem hajlandó vagy arra képtelen etnikai kisebbség a társadalmi alrendszer gyengesége – és részben a kisebbség és a többségi társadalom létszámarányától függ, hogy kritikus gyengeségnek kell-e tekinteni.

Kritikus gyengeség a társadalmi alrendszerben – egy példa²²

A Szovjetunió felbomlásával közel 25 millió orosz került Oroszország határain kívülre. E diaszpóra az orosz külpolitikai befolyás egyik eszköze a volt szovjet tagállamokban. A hivatalos orosz narratíva fontos elemévé vált Oroszország felelőssége, hogy megvédje a külföldön (különösen a „közel-külföldön”, a Szovjetunió volt tagállamaiban) élő oroszokat és etnikai hovatartozástól függetlenül az oroszul beszélő, Oroszországhoz vagy a volt Szovjetunióhoz akár több generációs távlatból is vér szerint kötődő és az orosz kultúra iránt affinitást érző embereket. Utóbbiak a „honfitárs” (szootyecsesztvennyik) kategória – ami jelentősen megnöveli azok létszámát, akiknek védelmében Oroszország beleszólást követel a szomszéd országok belügyeibe: például Ukrajna népességének 17%-a orosz nemzetiségű, de lényegesen több, 29,6%-a orosz anyanyelvű.

Az oroszok elég jól integrálódtak az ukrán társadalomba, de integrálódásuk meglehetősen felszínes volt: minimális volt az etnikai a súrlódás, az oroszok egyenlő eséllyel vehettek részt a politikai és a gazdasági életben, széles körű nyelvhasználati joguk volt. Ugyanakkor Ukrajna iránti hűségük és elkötelezettségük nem volt erős. Az orosz információs műveletek kihasználták ezt, és éveken át az ukránok, az ukrán állam és az ukrán kormány ellen hangolták az orosz nyelvű kisebbséget. Az egymást követő ukrán kormányok akaraton kívül segítették az orosz propagandát azzal, hogy semmit nem tettek ellensúlyozására. Nem hoztak létre orosz nyelvű, de ukrán kontroll alatt működő hírmédiumokat, nem dolgoztak ki egy hiteles ellennarratívát, nem foglalkoztak az orosz nyelvű kisebbség szorosabb integrálásával.

Amikor a körülmények választás elé állították az orosz nyelvű kisebbséget, hogy Ukrajna távolodjon el Oroszországtól és integrálódjon a nyugati világba, vagy fűzze szorosabbra kapcsolatát Oroszországgal, nagy többségük az utóbbi mellett döntött. Nagy létszámban csatlakoztak a sebtében megszervezett és felszerelt milíciákhoz, az ukrán fegyveres erőkhöz szolgálók nagy számban álltak át az oroszok és a felkelők oldalára. Magatartásuk legitímálta az orosz beavatkozást, és igazolta a nyugati világra irányított orosz propagandát, amely szerint spontán népfelkelés tört ki az ukrán elnyomás lerázására.

²² Rác András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában. KKI-Tanulmányok, Budapest, 2014.; Charles King – Neil J. Melvin: Diaspora Politics: Ethnic Linkages, Foreign Policy, and Security in Eurasia. International Security, 1999/2000. tél, 108–138.; Orysia Lutsevych: Agents of the Russian World: Proxy Groups in the Contested Neighbourhood. Chatham House, London, 2016.

ELJÁRÁSOK

A hibrid hadviselő azonosítja a megtámadott állam politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, információs és infrastruktúra alrendszereiben a kritikus gyengeségeket, majd a rendelkezésre álló hatalmi eszközökkel támadja azokat. A műveleteket a gyengeségekhez igazítja és szinkronizálja. Eljárásai elsősorban (és különösen kezdetben) nem hagyományos műveletek: gazdasági nyomás, politikai döntéshozók befolyásolása, elégedetlenség és belső ellenállás szítása, szabotázs. Ugyanakkor folyamatosan jelen van a katonai erő is mint állandó fenyegetés, és ha a helyzet lehetővé teszi, e fenyegetés rövid időn belül akár nagy intenzitású hagyományos műveletekig is eszkalálódhat. Mindezt lefedi a robusztus stratégiai kommunikáció.²³

Információs és kiberhadviselés

Az eszközök szinkronizálása mellett az információs és a kiberhadviselés a hibrid műveletek sikerének másik kulcsa. A hibrid hadviselő a fegyverrel kovácsolt információval és a megtámadott állam információs csatornáinak és üzenetének blokkolásával megzavarja és megosztja annak közvéleményét, magához ragadja és ellenőrzése alatt tartja az események narratíváját. Így manipulálni tudja a műveleti környezet legfontosabb célközönségeit: a megtámadott társadalom közvéleményét és döntéshozóit, saját közvéleményét, valamint a nemzetközi közösség beavatkozásra képes államainak közvéleményét és döntéshozóit.²⁴

A közösségi médiumok széles körű terjedése ellenére a hagyományos hírmédiumok, különösen a hírcsatornák helyszíni tudósításai továbbra is fontos eszközök az információs hadviselés fegyvertárában. Hitelességük még mindig nagyobb, mint az alternatív hírforrásoké: a közvélemény akkor is hajlamos elhinni a hírmédiumoktól származó információt, ha az később hamisnak bizonyul. Ez annak ellenére így van, hogy a hírmédiumok versenyében egyre kevesebb idő marad a hivatalos és nem hivatalos forrásokból kapott hírek ellenőrzésére, ami viszont lehetőséget teremt félrevezető narratíva terjesztésére.

A hibrid hadviselő információs tevékenysége – propaganda, félretájékoztatás, diplomáciai kétszínűség, hírmédiumok manipulálása, hamis információk terjesztése – sokkal szélesebb körű, mint amit a NATO-doktrína „information operations” kifejezése lefed. Indokolt tehát „információs műveletek” helyett „információs hadviselésről” beszélni. Különösen igaz ez akkor, ha Oroszország a hibrid hadviselő: az oroszok egyáltalán nem osztják fel az információs teret. Nincs különálló kibertér, nem tesznek különbséget a számítógép-hálózatokat érintő műveletek és más információszerző, információfeldolgozó és információáramlást zavaró tevékenységek között. Az orosz információs hadviselés harctere tehát a teljes kognitív tartomány.²⁵

A kibertér (a rádióforgalmazás és más kommunikációs csatornák zavarása mellett) óriási új lehetőségeket kínál egy konfliktus kimenetelének – gyakran rejtett módon történő – befolyásolására. A kibertámadásokra jellemző, hogy nagyon nehéz – gyakran lehetetlen – azonosítani a támadót. Ez lehetővé teszi, hogy a hibrid hadviselő a megtámadott állam és a nemzetközi közösség felderítési és reakcióküszöbe alatt maradjon. A hibrid hadviselő maximálisan kihasználja e lehetőséget: jelentős károkat okoz az ellenfél kritikainfrastruk-

²³ Rác: i. m.

²⁴ Anthony Paphiti: Propaganda (as a component of hybrid warfare) and accountability. Előadás a Hybrid Threats and Asymmetric Warfare: What to do? konferencián. Stockholm, 2017. november 14–15.

²⁵ Keir Giles: Handbook of Russian Information Warfare. NATO Defense College, Rome, 2016, 7–11.

túra-rendszereiben, zavarja a kommunikációt és az információs folyamatokat; felderíti az ellenfél szándékait és tevékenységét, és váltig tagadja, hogy a támadásokhoz bármi köze lenne.

Információs hadviselés – egy példa²⁶

Az orosz információs hadviselés egyik meghatározó eleme a „reflexív irányítás” (reflekszivnoje upravlenyje): az ellenség és a konfliktusba beavatkozni képes hatalmak döntéshozóinak az adott helyzethez kapcsolódó gondolkodását és ismereteit információs műveletek útján úgy befolyásolni, hogy önként hozzanak meg olyan döntéseket, amelyeket amúgy is hajlamosak lennének meghozni, és amelyek az oroszok számára legelőnyösebbek.

A 2014–2015. évi ukrajnai események során az oroszok számára a legelőnyösebb nyugati döntés az lett volna, hogy tétlenek maradnak, mialatt Oroszország végrehajtja Ukrajna elleni műveleteit. A reflexív kontrol legfontosabb, e célt szolgáló elemei a következők voltak:

- Félrevezető műveletekkel és tagadással rejtve tartani az orosz fegyveres erők jelenlétét és szerepét. Ezt szolgálta az azonosíthatatlan egyenruhát viselő „zöld emberkék” (zeljonije cselovecki) alkalmazása is.
- Rejtve tartani Oroszország valódi céljait a konfliktus során. Ez egyesekben félelmet kelt, másoknak lehetőséget teremt, hogy meggyőzzék önmagukat: az orosz célok korlátozottak, és valójában elfogadhatóak.
- Fenntartani az orosz tevékenység legalább felszínesen elfogadható legitimitációját: hangoztatni az orosz kisebbséget fenyegető ukrán diszkriminációt és Oroszország kötelességét, hogy a határokon túl élő oroszoknak védelmet nyújtson.
- Tagadni Oroszország kezdeményező, támadó szerepét, és követelni, hogy a nemzetközi közösség ne hadviselőként, hanem érdekelt félként ismerje el Oroszországot.
- Felhívni a figyelmet a nyugati hatalmak hasonló tevékenységére (a NATO szerepe Koszovó függetlenségében, Irak megtámadása, beavatkozás a líbiai polgárháborúba).
- Katonai műveletekkel fenyegetni a nyugati hatalmakat (NATO- és nem NATO-államok légtérének gyakori megsértése, fenyegetés nukleáris fegyverekkel, az orosz katonai erő és katonai sikerek hangoztatása).
- Széles körű, az egész világot behálózó komplex információs hadjáratban befolyásolni az ukrajnai események narratíváját a hagyományos és a közösségi médiumokon keresztül.

A legtöbb nyugati állam döntéshozói haboztak beavatkozni a korrupcióról, mély társadalmi törésvonalokról, súlyos gazdasági problémákról elhíresült Ukrajna oldalán – amelynek biztonsági garanciákkal sem tartoztak. A beavatkozás nemcsak a 2008–2011. évi gazdasági válságot követő szerény európai konjunktúrát tette volna kockára, hanem felvetette egy fegyveres konfliktus (de minimum konfrontáció) lehetőségét is. A reflexív irányítás eszközeivel az orosz propaganda kétséget keltett az orosz szerepet illetően, ami elég volt ahhoz, hogy a döntéshozók az amúgy is számukra leginkább vonzó tétlenséget válasszák. Ez komoly feszültséget keltett és vitát indított a NATO-n és az Európai Unión belül. A reflexív irányítás eljárásaival Oroszország megakadályozta a nyugati hatalmak hatékony beavatkozását (pl. fegyverszállítmányokkal, felderítési információkkal, embargóval) az ukrajnai eseményekbe, és időt nyert, hogy katonai tevékenységét kiterjessze, elért eredményeit konszolidálja. Ezen túlmenően azt is elérte, hogy a konfliktust rendezni hivatott minszki tárgyalásokon ne hadviselőként, hanem mint érdekelt fél vegyen részt.

²⁶ Maria Snegovaya: Putin’s Information Warfare in Ukraine: Soviet Origins of Russia’s Hybrid Warfare. Institute for the Study of War, Washington D.C., 2015.; Håkan Gunneriusson: Hybrid warfare – short or middle range theory? Előadás a Hybrid Threats and Asymmetric Warfare: What to do? konferencián. Stockholm, 2017. november 14–15.

Az információs műveletek nem értek el 100%-os sikert: nem tudták megváltoztatni a világ közvéleményét és a politikai elitek véleményét Oroszország ukrainai tevékenységéről, nem tudtak egy Oroszország számára kedvező információs környezetet teremteni, és nem tudták megakadályozni sem a későbbi gazdasági szankciókat, sem az Ukrajnába áramló segítséget.

Nemlineáris hatások

Az eszközöknek az azonosított gyengeségekkel szemben történő szinkronizálása következtében nehéz felismerni az ok-okozati összefüggéseket. Egy bizonyos alrendszerben végrehajtott akció hatása egy másik alrendszerben jelentkezhet – X tevékenység tehát nem feltétlenül vezet Y eredményhez, és ugyanaz a tevékenység más helyzetben más eredménnyel járhat. Az események utólag történő elemzése során a közvetlen és a járulékos hatások alapján bizonyos ok-okozati (vagy talán helyesebben „okozat-oki”) összefüggések felismerhetőek, de a linearitás hiánya következtében a helyzetelemzés és a korábbi tapasztalatok extrapolálásán alapuló előrejelzés rendkívül nehéz és bizonytalan.²⁷

A linearitás hiánya azt is jelenti, hogy nincsenek felismerhető frontvonalak: a társadalmi és a politikai struktúrákat megosztó tevékenységek, a bomlasztó agitátorok, a harsány propaganda, a kibertámadások váratlanul és ismeretlen (vagy nagyon nehezen azonosítható) forrásból jelennek meg. Nehéz felismerni, hogy mi is történik valójában. A váratlan eseményekre a megtámadott állam kormánya és a nemzetközi közösség csak reagálni tud, de azt is csak túl későn. Mivel túl sok a bizonytalanság, sem a kormány, sem a nemzetközi közösség nem képes dönteni, hogy hogyan válaszoljon a kihívásra, ami viszont aláássa legitimitációjukat.²⁸ A linearitás hiánya természetesen azt is jelenti, hogy a támadó sem képes pontosan megtervezni és irányítani tevékenysége hatásait. Nagyon rugalmasnak kell lennie, ha ki akarja használni azokat.²⁹

ÖSSZEFOGLALÁS: A SIKER FELTÉTELEI

Az új, jól hangzó szakkifejezések egyik kockázata, hogy divattá válnak, előbb vagy utóbb túl széleskörűen fogják értelmezni, és olyan jelenségekre is ráhúzzák őket, amelyekre valójában nem illenek – óvatosan kell tehát bánni használatukkal. Egy védelmi minisztérium titkos szerverének feltörésére tett kísérlet kétségtelenül lehet egy hibrid művelet része – de lehet gimnazista komputerzenik erőpróbája is. Kétségtelen, hogy az orosz beavatkozási kísérlet az amerikai elnökválasztásba 2016-ban egy aktív információs művelet volt, de nehéz ráfogni, hogy egy hibrid hadművelet része lett volna: nem ismerhető fel sem az amerikai társadalom más kritikus gyengeségeinek egyidejű támadása, sem a többi nemzeti hatalmi eszköz szinkronizált alkalmazása, sem a háborús jellegű eredmény. Kína tengeri terjeszkedését is lehet egy történelmi narratívával körülbástyázott kinetikus megközelítési módként értelmezni, ami csak azért marad a hagyományos háború ingerküszöbe alatt, mert ellenfelei nem képesek erővel megvédeni területüket. Ebben az esetben az alkalmazott eszközök tárháza, a szinkronizálás és az elért eredmény mégis inkább a hibrid stratégiai modell alkalmazása felé mutat.

²⁷ Cullen–Reichborn-Kjennerud: i. m.

²⁸ Tad A. Schnauffer II: Redefining Hybrid Warfare: Russia's Nonlinear War against the West. *Journal of Strategic Security*, 2017/1. szám, 17–31.

²⁹ Cullen–Reichborn-Kjennerud: i. m.

A hibrid hadviselés a műveleti környezethez kaméleonként alkalmazkodó, jellemző vonásaiban mindig újat mutató jelenség. Egyes elemzők e tulajdonságok alapján arra a következtetésre jutottak, hogy ez a háború megvívásának teljesen új, eddig nem ismert módja, a hadviselés új generációja.³⁰ Kétségtelen, hogy a hibrid hadviselés egy komplex kihívás, de erős túlzás azt állítani, hogy a hadviselés generációi közötti átmeneteket kiváltó dialektikus minőségi változáshoz³¹ lenne hasonlítható. Valójában a világ változott meg, nem a háború, és a hibrid hadviselés nem a háború megvívásának új módja, hanem sokkal inkább a háború megvívása az új, megváltozott világban.³²

A NATO és az Európai Unió 2014-ben, az Ukrajna elleni orosz támadás során figyelt fel a hibrid hadviselésben rejlő veszélyekre. Az azóta megjelent elemzések nagy része is az ukrainai műveletekből vezeti le a hibrid hadviselés lényegét. Sikeres műveletek tanulmányozása nagyon jó megközelítés, de magában hordozza azt a kockázatot, hogy a megismert sikeres eljárások ismétlését várjuk a jövőben is. A hibrid hadviselő azonban mindig a műveleti környezet körülményeihez igazítja eljárásait – egy másik állam ellen, más hadviselő által végrehajtott hibrid művelet valószínűleg semmiben nem fog hasonlítani az ukrainaihoz.

A hibrid műveletek alapja, hogy a támadó hatalmi eszközeit jól koordinált, szinkronizált módon a megtámadott állam alrendszerében azonosított kritikus gyengeségek ellen fordítja.³³ A támadás sikerének legfontosabb feltétele, hogy e gyengeségek már létezzenek a megtámadott államban: a támadó nem tudja létrehozni, legfeljebb csak felerősítheti azokat (pl. propagandával, döntéshozók megvesztegetésével).³⁴

Határozott és erős politikai vezetésre van szükség, amely kitűzi a célokat, felismeri és gyorsan kihasználja a váratlan lehetőségeket, szinkronizált módon tudja alkalmazni a hatalmi eszközöket, és kezelni tudja a kudarcot. A vezetésnek nem csak a műveletek végrehajtásához szükséges állami eszközökkel és képességekkel kell rendelkeznie: a kitűzött cél eléréshez szükséges lehet (többnyire szükséges is) magánkézben levő eszközöket és erőforrásokat is bevonni, és a vezetésnek ezek fölött is ellenőrzést kell gyakorolnia.³⁵

Nélkülözhetetlen egy robusztus felderítőképesség, mely azonosítja a kritikus gyengeségeket és garantálja a műveletek tervezéséhez és vezetéséhez szükséges valós idejű helyzetismeretet. A hibrid hadviselő csak így tudja hatékonyan és gyorsan megváltoztatni műveletei irányvonalát és szinkronizálni az alkalmazott eszközöket – csak így tud egy lépéssel az ellenfél előtt járni.³⁶

Az információs környezet uralása a siker egyik alapvető feltétele. A hibrid hadviselőnek meg kell ragadnia és ellenőrzése alatt kell tartania az események narratíváját, és üzenetét el kell juttatnia valamennyi kulcsfontosságú célközönséghez. Ugyanakkor blokkolnia kell a megtámadott állam információs csatornáit és üzenetét. Így tudja befolyásolni a megtámadott

³⁰ Steven C. Williamson: *From Fourth Generation Warfare to Hybrid War*. U.S. Army War College, Carlisle Barracks, 2009.

³¹ Bálint Somkuti – Péter Álmos Kiss: *Are we there yet? A critique of 5GW*. AARMS, 2009/2. szám, 261–274.; Kiss Álmos Péter: *Háború a nép között*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016, 24–33.

³² Simicskó: i. m.

³³ Rác: i. m.

³⁴ Gregory F. Treverton et al.: *Addressing Hybrid Threats*. Swedish Defence University, Stockholm, 2018, 63–66.

³⁵ Aapo Cederberg – Pasi Eronen: *How can Societies be Defended against Hybrid Threats?* Geneva Centre for Security Policy, Genf, 2015.

³⁶ Cederberg–Eronen: i. m.

társadalom közvéleményét és döntéshozóit, saját közvéleményét, valamint a nemzetközi közösség beavatkozásra képes államainak közvéleményét és döntéshozóit.³⁷

Oroszország ukrajnai műveleteiben az Ukrajnában élő jelentős orosz nyelvű kisebbség először ürügyként és politikai destabilizáló tényezőként, majd afféle ötödik hadoszlopként és legitimációként a siker egyik meghatározó tényezője volt. Más történelmi példák is azt mutatják, hogy a célországban élő, etnikai, vallási vagy politikai alapon motivált szövetségesek támogatása kulcsfontosságú volt a hibrid támadó számára. Ezek alapján egyes elemzők arra a következtetésre jutottak, hogy az elkötelezett helyi támogatás a siker egyik feltétele.³⁸ Kína sikeres műveletei a Dél-kínai-tengeren azt mutatják, hogy ez nem szükséges feltétel.

Nem állami hadviselők is képesek lehetnek hibrid műveletek végrehajtására, de a siker feltételei állami vagy közel állami erőforrásokat és képességeket követelnek, amelyek csak néhány nagyobb szervezetnek állnak rendelkezésére. Ilyen a Hamasz, mely minden állami feladatot ellát a Gázai övezetben, mégis nem állami hadviselő, mert egyrészt a palesztin állam ma még nem létezik, másrészt az izraeli megszállás alól kivont palesztin területek legitím kormánya a Palesztin Hatóság. Ilyen a Hezbollah, amely afféle államként az államban uralja Dél-Libanont, és ellátja a legtöbb állami funkciót. És ilyen az Iszlám Állam, az al-Kaida és az as-Sabab, melyek korábban állami funkciókat láttak el az általuk uralt területeken. A nemzetközi dzsihád híveit összefogó számtalan más mozgalom, csoport és szervezet decentralizált, hálózatalapú struktúrája nem alkalmas egy koherens, a célokat, eszközöket és eljárásokat egyensúlyban tartó stratégia kidolgozására, még kevésbé annak végrehajtására.

Nem vitás, hogy a hibrid hadviselés eljárásaival Oroszország látványosan sikeres volt a Krimben (bár Kelet-Ukrajnában már sokkal kevésbé). Kína a hibrid hadviselés eszközeivel terjeszkedik a Dél-kínai-tengeren, Ázsiában és Afrikában. A dél-libanoni háború (2006) során a Hezbollah ugyancsak a hibrid hadviselés eszközeit vetette be Izrael ellen, és jelentős politikai sikert ért el az arab világban. Mindazonáltal a hibrid hadviselés nem varázsvessző, amelyet elég meglengetni az ellenség felé, és biztos lesz a siker. Ellenkezőleg: a hibrid hadviselés csak bizonyos körülmények között sikeres, és a megtámadott állam sokat tehet (elsősorban még a támadás előtt) azért, hogy sikeresen védekezessen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abi-Habib, Maria: *How China Got Sri Lanka to Cough Up a Port*. The New York Times, 25. 06. 2018. <https://www.nytimes.com/2018/06/25/world/asia/china-sri-lanka-port.html>
- AJP-01 Allied Joint Doctrine. NATO Standardization Office, 2017.
- Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2018. Department of Defense, Washington D.C., 2018.
- Calha, Julio Miranda: *Hybrid Warfare: NATO's New Strategic Challenge?* Jelentés a NATO Parlamenti Közgyűlés Védelmi és Biztonsági Bizottságának. 2015. 10. 15.
- Carr, Edward H.: *The Twenty Years' Crisis 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*. The MacMillan Press, London, 1939.

³⁷ Cederberg–Eronen: i. m.

³⁸ Rác: i. m.; Seth B. Neville: *Russia and Hybrid Warfare: Identifying Critical Elements in Successful Applications of Hybrid Tactics*. Naval Postgraduate School, Monterey, 2015.

- Cederberg, Aapo – Eronen, Pasi: *How can Societies be Defended against Hybrid Threats?* Geneva Centre for Security Policy, Genf, 2015.
- Chambers, John: *Countering Gray-Zone Hybrid Threats: An Analysis of Russia's 'New Generation Warfare' and Implications for the US Army.* Modern War Institute, West Point, 2016.
- Chinese Investment in Cambodia. The Diplomat (cikksorozat 2014–2017). <https://thediplomat.com/tag/chinese-investment-in-cambodia/>
- Comprehensive Operations Planning Directive. SHAPE, 2013, 1-9.
- Cullen, Patrick J. – Reichborn-Kjennerud, Erik: *MCDC Countering Hybrid Warfare Project: Understanding Hybrid Warfare.* Norfolk: Allied Command Transformation, 01. 2017.
- Erickson, Andrew: *Hainan's Maritime Militia: China Builds a Standing Vanguard, Pt. 1.* Center for International Maritime Security. 25. 03. 2017. <http://cimsec.org/hainans-maritime-militia-china-builds-standing-vanguard-pt-1/31556>
- Freier, Nathan: *Hybrid Threats and Challenges: Describe... Don't Define.* Small Wars Journal, 2009. <http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/343-freier.pdf>
- Giles, Keir: *Handbook of Russian Information Warfare.* NATO Defense College, Rome, 2016.
- Green, Michael – Hicks, Kathleen – Cooper, Zack – Schaus, John – Douglas, Jake: *Countering Coercion in Maritime Asia: The Theory and Practice of Gray Zone Deterrence.* CSIS, Washington D.C., 2017.
- Gunneriusson, Håkan: *Hybrid warfare – short or middle range theory?* Előadás a Hybrid Threats and Asymmetric Warfare: What to do? konferencián. Stockholm, 2017. november 14–15.
- Harrell, Peter – Rosenberg, Elizabeth – Saravalle, Edoardo: *China's Use of Coercive Economic Measures.* Center for a New American Security, Washington D.C., 2018.
- Inside China's US\$1 Billion Port in Sri Lanka where Ships don't Want to Stop. The Straits Times, 18. 04. 2018. <https://www.straitstimes.com/asia/south-asia/inside-chinas-us1-billion-port-in-sri-lanka-where-ships-dont-want-to-stop>
- Kennedy, Conor M. – Erickson, Andrew S.: *Riding a New Wave of Professionalization and Militarization: Sansha City's Maritime Militia.* Center for International Maritime Security. 01. 09. 2016. <http://cimsec.org/riding-new-wave-professionalization-militarization-sansha-citys-maritime-militia/27689>
- King, Charles – Melvin, Neil J.: *Diaspora Politics: Ethnic Linkages, Foreign Policy, and Security in Eurasia.* International Security, 1999/2000. tél.
- Kiss Álmós Péter: *Az első india–pakisztáni háború, 1947–48.* Hadtudomány, 2010, elektronikus szám. http://mhtt.eu/hadtudomany/2010/2010_elektronikus/2010_e_16.pdf
- Kiss Álmós Péter: *Háború a nép között.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.
- Közös közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak: a hibrid fenyegetésekkel szembeni fellépés közös kerete európai uniós válasz. Európai Bizottság, Brüsszel, 2016. 04. 06. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018&from=EN>
- Kraska, James – Monti, Michael: *The Law of Naval Warfare and China's Maritime Militia.* The Sasakawa Peace Foundation. 08. 02. 2018. <https://www.spf.org/islandstudies/readings/b00013r.html>
- Lutsevych, Orysia: *Agents of the Russian World: Proxy Groups in the Contested Neighbourhood.* Chatham House, London, 2016.
- Marlow, Iain: *China's \$1 Billion White Elephant.* Bloomberg, 17. 04. 2018. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-04-17/china-s-1-billion-white-elephant-the-port-ships-dont-t-use>
- Mattis, Peter: *China's 'Three Warfares' in Perspective.* War on the rocks, 03. 01. 2018. <https://warontherocks.com/2018/01/chinas-three-warfares-perspective/>
- Murray, Williamson – Mansoor, Peter R. (eds.): *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present.* Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

- NATO's response to hybrid threats. 17. 07. 2018. https://www.NATO.int/cps/en/NATOhq/topics_156338.htm
- Nemeth, William J.: *Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare*. Naval Postgraduate School, Monterey, 2002. <https://core.ac.uk/download/pdf/36699567.pdf>
- Neville, Seth B.: *Russia and Hybrid Warfare: Identifying Critical Elements in Successful Applications of Hybrid Tactics*. Naval Postgraduate School, Monterey, 2015.
- Paphiti, Anthony: *Propaganda (as a component of hybrid warfare) and accountability*. Előadás a Hybrid Threats and Asymmetric Warfare: What to do? konferencián. Stockholm, 2017. november 14–15.
- Porkoláb Imre: *Hibrid hadviselés: új hadviselési forma, vagy régi ismerős?* Hadtudomány, 2015/3–4.
- Priechenfried, Carl: *Untying our Hands: Reconsidering Cyber as a Separate Instrument of National Power*. Joint Forces Staff College, Norfolk, 2017.
- Rácz András: *Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában*. KKI-Tanulmányok, Budapest, 2014.
- Schnauffer II, Tad A.: *Redefining Hybrid Warfare: Russia's Nonlinear War against the West*. Journal of Strategic Security, 2017/1.
- Simicskó István: *A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai*. Hadtudomány, 2017/3–4.
- Singh, Abhay K.: *Expanding the Turbulent Maritime Periphery: Gray Zone Conflicts with Chinese Characteristics*. In: Deshpande, Vikrant (ed.): *Hybrid Warfare: The Changing Character of Conflict*. Pentagon Press, New Delhi, 2018.
- Singh, Abhijit: *China's Strategic Ambitions Seen in the Hambantota Port in Sri Lanka*. The Hindustan Times, 26. 07. 2018. <https://www.hindustantimes.com/analysis/china-s-strategic-ambitions-seen-in-the-hambantota-port-in-sri-lanka/story-PErf7dzG8IZINVGuF37gxK.html>
- Snegovaya, Maria: *Putin's Information Warfare in Ukraine: Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare*. Institute for the Study of War, Washington D.C., 2015.
- Somkuti Bálint – Kiss Álmos Péter: *Are we there yet? A critique of 5GW*. AARMS, 2009/2.
- Sri Lanka to Receive Naval Frigate from China. DefenseWorld.net, 24. 07. 2018. http://www.defenseworld.net/news/23033/Sri_Lanka_to_Receive_Naval_Frigate_from_China#W-UxstLbK7w
- Thu, Huong Le: *China's dual strategy of coercion and inducement towards ASEAN*. The Pacific Review, 2018.
- Treverton, Gregory F. – Thvedt, Andrew – Chen, Alicia R. – Lee, Kathy – McCue Madeline: *Addressing Hybrid Threats*. Swedish Defence University, Stockholm, 2018.
- Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Wales, 05. 09. 2014. https://www.NATO.int/cps/ic/NATOhq/official_texts_112964.htm
- White, Jon: *Hybrid-threat Techniques and Activities*. Counter-Hybrid Seminar előadás. Budapest, 2018. október 2–4.
- Williamson, Steven C.: *From Fourth Generation Warfare to Hybrid War*. U.S. Army War College, Carlisle Barracks, 2009.